

Зліквідована еліта українського мовознавства: «Злочинниця» Олена Курило¹

Тамара Льоннґрен

«[...] обов'язком мовознавців нашого покоління є нагадати
про життя й діяльність передчасно зліквідованих.»

Ю. Шерех

Надзвичайно важливою складовою сучасної розбудови історії українського мовознавства залишається ретельне вивчення трагедії людей, імена яких відомі завдяки їхньому вагомому внеску в науку, але про їх долю, про коло їх наукового спілкування відомо мало, або й зовсім нічого не відомо.

Про життя Олени Борисівни Курило відомо небагато. Перша публікація біографії та огляд наукових здобутків належить Юрію Шевельову (Шерех 1954, 39-77, Шевельов 2002, 58-92), короткі відомості містяться у біографичному словнику (Булахов 1977, 334-335) та «Енциклопедії сучасної України», документи про арешти, допити, «показання» та вироки викладені в книзі «Справа славистів» (Ашнин, Алпатов 1994, 140-148).

Останнім часом з'явилося чимало публікацій, де йдеться про наукову спадщину Олени Курило (Вілецька 1993, 35-38, Глібчук 1994, Даниленко 1995, 135-154, Матіяш 1999, 195-215, Гамалія 2002, 173-177, Карікова 2009, 207-228, Баран, 2021, 139-148, Казимирова, Чернобров, 2025, 142-150 та ін.). Попри різницю в тематиці, глибині та обсязі, ці публікації об'єднує спільна вада – відсутність звернення до архівних джерел. Саме вони дають змогу дослідити генезис наукових поглядів вченого, втілених у його спадщині.

У запропонованій статті представлено фрагмент розвідки архіву професора Олафа Брока в Норвезькій національній бібліотеці в Осло (NB: Brevs. 337), де

¹ Стаття ґрунтується на доповіді «З історії української славістики: 'антирадянська лінія' Олени Курило», яку було виголошено 2025-06-10 на конференції скандинавських славистів у Гьотеборзі. Відгук на доповідь опубліковано (Lönnqvist 2025, 256-257).

нещодавно було знайдено декілька листів Олени Курило. Ці листи є свідком того, що на формування новаторського підходу української дослідниці до теорії фонетичних особливостей української мови мав вплив норвезький славіст. Щодо методології цієї статті, характер використаного матеріалу зумовив включення таких елементів, як біографічний нарис, історіографічний огляд, публікація джерел і лінгвістичний аналіз.

Праці Олени Курило «по-новому [...] розв'язували деякі з найскладніших проблем історії української мови, [...] з спостережень і висновків Курило розкривалися такі перспективи, що вся історія української мови готова була відкритися в новому світлі.» (Шерех, 1954, 58). Але сталося не так, як гадалося: талановита мовознавиця зникла безвісти після радянських таборів, а її праці надовго опинилися під суворою забороною через «антирадянську лінію», що міститься в них.

1. Життя, цілеспрямовано знищене радянським режимом

Перша публікація «крихт біографії» Олени Курило належить Ю. Шевельову (Шерех 1954, 39-41). Автор повідомляє, що Олена Борисівна Курило народилася 6 (19) жовтня 1890 року у місті Слонім (нині Гродненська область, Білорусь). 1892 року її батьки переїхали до Варшави, де вона закінчила гімназію із золотою медаллю. Спочатку навчалася в університеті Альбертіна в Кенігсберзі (1908–1910) на філологічному відділенні філософського факультету, а також слухала лекції з хімії, фізики та ботаніки.

Повернувшись до Варшави у 1910, у 1911 році вступила на історико-філологічний відділ Вищих жіночих курсів при Варшавському університеті. Її вчителями були: засновник білоруського мовознавства Євфимій Карський (1861-1931, за часів радянської влади неодноразово зазнавав утисків через свої переконання); Євген Тимченко (1866-1948, заарештований 1938 р., засуджений 1949 р. на п'ять років заслання, тривалий час не мав можливості опублікувати свої праці через заборону радянською цензурою), Олександр Яцимирський (1873-1925, матеріальні нестатки та виснаження сил внаслідок «революційної кадрової політики» призвели до тяжкої хвороби та передчасної смерті). Найбільшого впливу на неї мав український мовознавець Є. Тимченко, який на той час працював у Варшавському університеті та викладав на Вищих жіночих курсах. Другим чинником захоплення українською мовою та культурою було її знайомство зі студентом Варшавського університету Дмитром Курилом, пізніше співробітником прес-служби при українській дипмісії у Варшаві.

За часів Першої світової війни Варшавський університет був переведений до Ростов-на-Дону, куди пішла і Олена. У 1916 році вона склала іспити і отримала диплом. Під час навчання вона працювала в бюро перекладів: перекладала з німецької, французької, англійської та російської мов на польську та відповідно з трьох перших мов та польської на російську.

У 1917 році Курило переїхала до Києва, де вона читала лекції, писала підручники та посібники, активно працювала у Термінологічній комісії при Українському науковому товаристві. Створені нею словники не втратили свого значення й досі. Коли 1921 року було створено Інститут української мови

Всеукраїнської академії наук (ВУАН), Курило працювала там старшим науковим співробітником, а з 1930 – заступником директора.

Репресії, що почалися з сумнозвісної справи «Спілки визволення України» (СВУ)², не минули й Олену Курило: з 4 по 21 лютого 1933 року вона перебувала під арештом за звинуваченням у приналежності до контрреволюційної націоналістичної організації. Щоб урятуватися від переслідувань, цькування та подальшого арешту, вона, як і багато українських вчених, письменників, діячів культури, виїхала зі своїм громадянським чоловіком Климентом Квіткою до Москви, де викладала у Московському обласному педагогічному інституті.

У 1934 році Климента Квітку було заарештовано і заслано на три роки в Казахстан, в Караганду. На допиті 1934 року Олена Курило дала свідчення, що 1934 року їздила до нього і, щоб підтримати, прожила в Караганді 15 діб.

1938 року Олена Курило була заарештована вдруге. Її знову, як і вперше, звинувачували у приналежності до українського контрреволюційного націоналістичного підпілля. Нібито вона була зв'язковою між УРСР, Москвою та українськими націоналістами, які відбували покарання у різних куточках СРСР. Допити тривали два місяці. Жахливо навіть уявити, які методи було застосовано слідчими, щоб витягти таке визнання від обвинуваченої Курило, ім'я якої складає славу українського мовознавства: «Я визнаю себе винною в тому, що у 1917–1927 роках я вела антирадянську націоналістичну лінію, яка полягає в тому, що я у моїх навчальних працях встановлювала норми української літературної мови не внаслідок зближення з російською літературною мовою, а внаслідок віддалення.» (Ашнин, Алпатов 140-148).

5 жовтня 1938 року Олену Курило було засуджено до восьми років таборів. Покарання вона відбувала у Карлазі, в Казахстані. 5 жовтня 1946 року її було звільнено. Подальша доля її не відома, до наукової діяльності вона більше не повернулася, реабілітована була лише 1989 року.

Радянський режим вважав Олену Курило особливо небезпечною «злочинницею», тому що вона була талановитою, лінгвістично обдарованою, високоосвідченою, мала неймовірну працездатність, залізну логіку та безкомпромісну наукову чесність.

2. Наукова спадщина небезпечної мовознавиці

Роботи О. Курило поділяються на чотири цикли. Початок її наукової діяльності був по'язаний з розбудовою нормалізації української літературної мови, стилістики, термінології³. З 1918 по 1924 рік вона написала «Початкову граматику української

² Міфічна антирадянська організація, яку було сфабриковано радянськими спецслужбами у 1926-1929 р. з метою знищення національно свідомої української інтелігенції.

³ Мовна політика України 1920-х років була тісно пов'язана з більшовицькою програмою «українізації» (або «коренізації»), метою якої було зміцнення радянської влади через привернення до неї національної інтелігенції та подолання наслідків імперського панування. Це десятиліття стало періодом значного підйому, впорядкування і дерусифікації української мови. Ключову роль у реалізації цієї політики відіграли народні комісари освіти УСРР Микола

мови», що витримала кілька перевидань (Курило 1918), «Курс українського правопису» (Курило 1919а), «Уваги до сучасної української літературної мови» (Курило, 1920), «Паралельні форми в українській мові, їх значення для стилю» (Курило 1923а), чотири ґрунтовні рецензії на підручники української мови (Курило 1919а, 1923б, 1924а, 1924б), склала словники: хімічної термінології (Курило 1923в), ботанічної номенклатури (Курило 1928а) та ін.

На початку 1920-х років Олена Курило поступово переходить від роботи по нормалізації української літературної мови до збору діалектного та етнографічного матеріалу (Курило 1925а, 1928б). «Систематична праця над діалектологією України почалася з 1922 р. Кожного літа впродовж п'ятих років вона виїздила на терен, робивши діалектологічні, етнографічні і зокрема фольклорні записи» (Шерех, 1954, 52). Вона уклала «Програму для збирання етнографічних матеріалів» (Курило 1923г) і опублікувала зразкову працю «Фонетичні та деякі морфологічні особливості говірки села Хоробричі (давніше Городнянського повіту, тепер Сновської округи на Чернігівщині)» (Курило 1924в), в якій «не виявила особливого інтересу до докладного монографічного опису окремих говірок. Хоч вона могла б укласти чимало таких описів, але написала тільки один – опис білоруської говірки з крайньої півночі України – села Хоробричів. Опис цей – зразковий своєю точністю й спостережливістю. Він почав новий етап у розвитку української описової діалектології, внеможлививши на майбутнє появу дилетантськи безпорадних описів окремих говірок [...]» (Шерех 1954, 54).

На тлі першої праці (Курило 1924в) виростають дві інші, вже не чисто описового, а описово-проблемного характеру: «До характеристики і процесу монофтонгізації чернігівських дифтонгічних звуків» (Курило 1925б) і «До питання про умови дисимілятивного акання» (Курило 1928в). Ю. Шевельов зупиняється на останній (Курило 1928в), «бо ця праця, поперше, занадто щільно зв'язана з спостереженнями Курило в Хоробричах, а подруге, [...] єдина праця Курило, зв'язана з проблемами історії білоруської й російської мов, а не української.» (Шерех 1954, 56).

Визнано, що з усіх мовознавців-україністів 20-х років Олена Курило була найбільше зацікавлена у питаннях загальної фонетики, і зворот до цього напрямку чітко виявляється в її працях від 1925 року і далі (Курило 1925б, 1928в, 1929а, 1930а,

Скрипник (1872-1933, доведений до самогубства) та Олександр Шумський (1890-1946, вбитий Судоплатовим та Майрановським), які активно просували використання української мови у всіх сферах суспільного життя. У 1925-1928 працювала Державна комісія з упорядкування правопису, до складу якої входили провідні мовознавці, які згодом стали жертвами сталінського терору: Агатангел Кримський (1871-1942, засуджений і страчений в ув'язненні), Олекса Синявський (1899–1937, убитий у в'язниці) та Олена Курило. Результатом їхньої роботи стало затвердження у 1928 році так званого «Скрипниківського» (або Харківського) правопису, який вважався зразковим варіантом соборної української мови, позбавленим рис русифікації. Втім, для більшовицького керівництва українізація була радше тимчасовим тактичним кроком. Уже на початку 1930-х років політичний курс кардинально змінився: у 1933 році «Скрипниківський» правопис було заборонено як «націоналістичний», після чого розпочалися масові репресії проти українських мовознавців та інтелігенції. Мовна політика зазнала нових змін, узявши курс на штучне наближення української мови до російської.

1930б, 1931). Очевидно, ці зміни стали наслідком спілкування української мовознавиці з норвезьким професором Олафом Броком.

3. Листи Олени Курило до Олафа Брока

У 1921–1933 роках Олена Курило працювала в Інституті української мови ВУАН (назви інституту були різні). У березні 1924 академік ВУАН Михайло Грушевський повернувся з еміграції, де він познайомився з норвезьким славістом Олафом Броком. Саме за допомогою Брока, Грушевський з-за кордону спрямував рятувальну місію Нансена в Україну. Новаторські роботи Олафа Брока в галузі вивчення українських говірок були давно і добре знані в Україні (Льоннгрен 2020, 115-124). У червні 1924 року Брокa одностайно обрали дійсним членом Всеукраїнської Академії Наук (Льоннгрен 2018, 92-111).

Від цього часу встановлюються тісніші наукові контакти норвезького вченого з ВУАН, зав'язується листування зі співробітниками академічного інституту. В архіві Брока в Норвезькій національній бібліотеці в Осло (NB: Brevs. 337) зберігається 32 листа українців до норвезького славіста, серед них 9 листів М. Грушевського і 4 листа О. Курило: 18.12.1924; 4.2.1925; 9.4.1925; 23.11.1925.

Листи Олени Курило до Олафа Брока друкуються вперше тут, мова оригіналу зберігається, букви *ъ, ъ, і* замінено за правилами сучасного правопису. Букви і окремі слова, підкреслені автром, виділяються курсивом, подвійне авторське підкреслення позначено жирним шрифтом. Слова, які неможливо було прочитати, замінені трикрапкою у квадратних дужках. Скорочені слова розкриті без позначень. Відмітки, зроблені синім олівцем, які, ймовірно, належать Броку, підкреслено.

Як впливає з першого листа від 18 грудня 1924 року, початок листування втрачено. З цього листа виходить, що Курило надіслала Броку свою роботу про говірку села Хоробричі і отримала від норвезького професора не тільки люб'язний, бадьорий відгук, а й серйозні запитання за змістом її дослідження, на які вона відповідає у цьому листі.

18.12.24.

Глубокоуважаемый академик,

Приношу Вам свою сердечнейшую благодарность за Ваш любезный, бодрящий ответ. Мнение Ваше для меня очень ценно.

Относительно удлинения *і, и* перед ударяемым слогом с высоким гласным [...] могу сказать, что передударяемый слог я воспринимала, как слог, кажется, короче, но, во всяком случае, не длиннее ударяемого, но длиннее ли *и*, напр., в *bul'ı*, где ударяемый гласный высокого положения, чем *и* в *bulá*, где ударяемый гласный невысокого положения, – я затрудняюсь сказать. На последнее явление я, собирая в Хоробричах материал, не обратила, к сожалению, внимания.

Что касается границы между белорусским и северноукраинскими говорами, то вследствие недостатка надлежащих диалектологических данных она до сих пор определена только приблизительно, как у Е. Карского, так и в «Опыте

диалектологической карты русского языка в Европе с приложением очерка русской диалектологии» Дурново, Соколова и Ушакова (Москва 1915), так и в работах последнего времени: Академик Е. Ф. Карский, «Русская диалектология», Ленинград 1924 г. и Николай Дурново, «Очерк истории русского языка», Москва-Ленинград 1924. (Последние две работы я Вам высылаю одновременно с этим письмом). Данные, собранные мною в прошлом году в Черниговской губернии, свидетельствуют о том, что даже приблизительную границу между белорусскими и северноукраинскими говорами трудно провести. Если в разграничении названных говоров руководствоваться основными признаками, характером согласных перед *e* и *i* (ев. *i*, *ï*) из **i* – *den'* и *d'en'*, *níwa* (ев. *níwa*) и *n'íwa* – и отсутствием или наличием «узелания» и «цехания», то и тогда останутся говоры переходного типа, где, например, наряду с *níwa* говорят *berez'n'ík*, *nés't'i* и где *t'*, *d'* приближаются к хороб(орским) *t*, *d* (село Кизиловка в северной части Сосницкого уезда). Исходя из указанных признаков, я отношу говор села Хоробричей к белорусским говорам. У хороборцев трудно добиться определенного ответа на вопрос кто они; более интеллигентный элемент относит свой язык к «литвинскому» (т.е. белорусскому). Если бы возник вопрос о том, на каком языке вести преподавание в местной школе, то вопрос этот, по-моему, должен справедливо разрешиться в пользу белорусского языка и ни в коем случае украинского. В описании говора села Хоробричей я избегаю вопроса о принадлежности этого говора к белорусской или украинской языковой группе; данные этого говора характеризуют его, как говор переходный, который по основным своим признакам ближе стоит к белорусской языковой группе.

Здесьние языковеды до сих пор не высказались по этому вопросу.

Что касается «Белоруссов» Карского, то в Киеве нет в продаже этого сочинения. Нет и грамматики А. Крымского, которая сохранилась у автора только в одном экземпляре. По вопросу о разграничении говоров украинских и белорусских последняя работа ничего не дает, а «Белоруссь» Карского дают в этом отношении не больше, чем те две работы, Карского и Дурново, которые я Вам высылаю. Если бы все-таки Вы нашли нужным ознакомиться с грамматикой А. Крымского, то я бы могла выслать Вам имеющиеся у меня два ее выпуска (всего было 3 выпуска).

О существовании Вашего сочинения «Говоры к западу от Мосальска» я знаю, но, к сожалению, я до сих пор не имела возможности ознакомиться с ним: в киевских библиотеках его нет.

Михаил Сергеевич Грушевский просил передать Вам свой сердечный привет.

С глубоким уважением и преданностью всегда готовая к услугам

Ваша Олена Курило

Як виходить з наступного листа, Брок надіслав книгу українській колезі, отримав подяку від Всенародної бібліотеки України при ВУАН і продовжив розпочату дискусію.

У цьому листі Олена Курило відверто повідомляє, в яких умовах працювали українські вчені у період українізації, як насправді була організована робота зі збирання діалектного матеріалу, що насправді думала дослідниця і про умови роботи,

і про наукові праці своїх колег. В листі є багато підкреслень синім олівцем і поміток на полях.

Київ, 4.II.25.

Глубокоуважаемый Академик,

Сердечное спасибо за Ваше письмо и за присланные два экземпляра Вашего ценного сочинения «Говоры к западу от Мосальска». Один из экземпляров я передала в Национальную Библиотеку при Академии Наук, благодарственную записку которой я прилагаю.

Теперь в связи с украинизацией учреждений немногочисленные украинские филологические силы сверх сил перегружены работой. Вследствие этого научные занятия сильно страдают, равно как и дальнейшие мои диалектологические разыскания. По той же причине я, к крайнему моему сожалению, до сих пор не имела возможности надлежащим образом изучить Ваше сочинение. Тем не менее и беглое чтение открыло мне немало нового, не сомневаюсь, что вдумчивое его изучение даст мне гораздо больше. Я позволю себе задержать Ваше внимание на интересующем Вас, равно как и меня, вопросе о количестве предударного гласного.

У Вас сказано: «Для живого представления о таких долготных отношениях [...] нужно иметь в виду произношение без особенно сильного экспираторного удара, больше "по слогам", в спокойном и медленном темпе, остатки чего до сих пор ясно наблюдаются в Иванинском произношении» (стр. 58). Хоробрическое произношение в этом отношении отстает от Иванинского. В хоробрическом говоре экспираторное ударение особой силы, и непривычное к подобному разговорному ритму ухо (мое ухо с детства привычно к польскому и немецкому языкам) получает впечатление, что ритм речи весь сосредоточен на том, чтобы с особой силой выдвинуть ударяемый слог. Думаю, что и долгота предударного *a* зависит от силы ударяемого слога. В своем описании хороб(рического) говора я отметила: «Думаю, что чем энергичнее артикуляция согласного перед ударяемым гласным, тем лучшие условия создаются для долготы предударного *o*» (стр. 37-38). Если мое ухо не ошибается, то энергичнее других артикулируемые ударяемые слоги и есть слоги с *i, ъ, u, y*; согласный перед названными ударными гласными напряженно палатализован или лабиализован.

В своей работе я не решилась высказать мнение, которое позволяю себе высказать в письме: сила, необходимая для произношения ударяемых слогов с *i, ъ, u, y*, требует известной задержки предыдущего слога, которая и проявляется в долготе *a* (ев. *ä*), звук, по природе своей способном к квантитативному вариированию.⁴ Чтобы образно представить свою мысль, наведу украинскую пословицу: «Треба відійти від ями, щоб гаразд її перескочити». За все свое время пребывания в Хоробричах я не теряла этого впечатления. Долгота предударного *a* не имеет, по-моему, в хоробр(ском)

⁴ Окрім підкреслень у тексті, на рівні цього абзацу на внутрішньому полі Брок зробив багато позначок різноманітними лініями: хвилястими, подвійними та ін.

говоре основания в ритмическом принципе, ибо ударяемые слоги с дифтоническим звуком *ѣ*, и особенно с *у*, ни в коем случае не короче слогов с ударяемыми *а*, *о*, *е*.

Относительно того, в каком направлении развивается лингвистическая жизнь в Хоробричах, думаю что на основании представленных в моем описании данных можно высказаться в пользу белорусского языка. К тому же и база здесь скорее белорусская. На это, между прочим, указывает и само название села «Хоробричи» с весьма распространенным в белорусской топографической ономастике суффиксом. Тот украинский элемент, который после разгрома Чигирина (1678 г.) поселился в Хоробричах, вполне ассимилирован и только в своих метрических фамилиях с надднепровским украинским суффиксом *-енко* сохранил память о своем прежнем украинском происхождении; позднейшие же уличные прозвания (как видно из данного в конце моей работы списка хоробрских фамилий, метрических и уличных) имеют суффиксы весьма обыкновенные в белорусских фамилиях, в то время как украинский суффикс *-енко* окончательно в них вытеснен. В определении границы между белорусскими и украинскими говорами один пункт, как Хоробричи, дает весьма мало. Я поставила себе целью исследование целого ряда пунктов. К сожалению, эта цель по отмеченной выше причине все отодвигается. Надеюсь все таки в этом году совершить хотя бы одну экскурсию в северную Черниговскую губернию.

Простите мне мое многословие. Боюсь, как бы письмо мое Вас не утомило.

Академик М. Грушевский просил передать Вам сердечную благодарность за присланную статью о Ягиче, равно как и сердечные пожелания к Новому году.

Примите и от меня, высокочтимый академик, мои искренние, хоть и запоздавшие пожелания к Новому году.

Глубоко уважающая Вас и искренне преданная Вам Елена (Олена) Курило.

P.S. Думаю, что Вам небезинтересно будет ознакомиться с установившимися на Украине течениями в укр(аинском) литературном языке. Для этого высылаю Вам три книги: 1) проф. Е. Тимченко. Українська грамати́ка (наклон тут в сторону галицко-украинского литературного языка; на книжном рынке сейчас нет этой книги, а у автора не нашлось, к сожалению, лучшего экземпляра); 2) Академик Ол. Шахматов, академік А. Кримський. Нариси з історії української мови та хрестоматія (статья Шахматова Вам, вероятно, известна из сборника «Украинский народ в его прошлом и настоящем»; статья Крымского небезинтересна со стороны создавшихся на Украине отношений между некоторыми деятелями украинского возрождения); 3) О. Синявский. Украинский язык (в этом популярном учебнике отмечены главным образом отличия украинского литературного от русского литературного языка; здесь довольно правильно переданы установившиеся на надднепровской Украине литературные формы. С научной стороны книга эта не без ошибок).

На те, що цей лист був уважно прочитаний і обміркований Олафом Броком, вказують його численні підкреслення і помітки, але він затримався з відповіддю, чим викликав занепокоєння української колеги.

Глубокоуважаемый Академик,

Не откажите сообщить, многоуважаемый академик, получено ли Вами мое пространное письмо вместе с тремя книгами: 1. Шахматова-Крымского, 2. Тимченко; 3. Синявского. Все это выслала я в начале, кажется, февраля. Меня мучит совесть, не допустила ли я в своем к Вам письме какой-либо невольной некорректности, вследствие чего я и наказана Вашим молчанием. В таком случае простите меня великодушно.

Искренне преданная Вам Елена Курило

На цей лист Брок відповів негайно, але Олена Курило не відписала майже до кінця року, бо хотіла надіслати норвезькому професору свою нову публікацію, тому й затрималася з відповіддю.

Київ, 23.11.1925.

Многоуважаемый Академик,

Ваше любезное письмо от 5 мая сего года я до сих пор оставляла без ответа, так как у меня не было ничего, что могло бы Вас заинтересовать и чем бы стоило отнимать Ваше драгоценное время. Теперь я позволяю себе выслать Вам свою работу «До характеристики і процесу монофтонгізації чернігівських дифтонгічних звуків», оттиск из журнала «Україна», 1925, № 4, журнал должен вскоре выйти из печати. С величайшим нетерпением буду ждать Вашего для меня в высшей степени компетентного и ценного отзыва о моей работе. Из сделанных на стр. 28-31 выводов самые главные п.п. 4. и 8. Согласны ли Вы с ними?

Летом я была в Подольской губернии и собрала большой материал по диалектологии. Теперь я его обрабатываю. Особенно для меня интересны были явления, связанные с так называемым «уканьем», переходом неударенного *o* в *ô*, *u*^o, *u*.

Глубоко уважающая Вас Елена Курило

Стаття, про яку йдеться у листі, вийшла не у 4, а у 5 числі часопису «Україна» за 1925 рік (Курило 1925а, 21-38). Ця стаття кардинально відрізняється від її опису хоробрьської говірки, тут ще нема посилань на Брока, але вплив його відчувається. У листуванні багато уваги приділялося питанням дифтонгізації. Саме стосовно цієї проблеми торкаються висновки в пунктах 4 і 8 (Курило 1925а, 29-30), про що українська дослідниця хотіла почути думку норвежкого професора.

4. Підсумки

Ймовірно, що листування продовжувалося ще деякий час, але листи не збереглися або поки їх ще не знайдено. Як впливає з подальших публікацій Курило, вона досконало знала праці Брока. Ю. Шевельов справедливо відзначив, що у період, коли Курило писала «Спроба пояснити процес зміни *e*, *o* в нових закритих складах у

південній групі українських діалектів» (Курило, 1928), «вона особливо багато працювала над питаннями загальної фонетики.» (Шерех, 1954, 71). Саме під час написання «Спроби» вона обговорювала складні питання фонетики з Олафом Броком, отримала його фундаментальні праці і цитувала їх майже на кожній сторінці не тільки в «Спробах» (Курило, 1928, 9, 10, 21 і д.), а й в інших своїх працях.

Ідея роботи «До питання про умови дисимілятивного акання» (1928), на яку особливу увагу звернув Ю. Шевельов, зародилася у письмовій дискусії двох дослідників про проблему визначення межі білоруських говорів. Не буде перебільшенням сказати, що з'явилося це дослідження завдяки глибоким питанням Брока, сформульованим по підкресленим синім олівцем фрагментам у листах Курило.

Для вивчення генезису наукових поглядів вченого, втілених у його спадщині, у руках дослідника має бути надійний матеріал. Для істориків української славістики це насамперед архівні джерела. Олена Курило створила оригінальну модель опису системи фонетичної системи української мови. Всього за 14 років наукової діяльності вона зробила такий внесок у розвиток українського мовознавства, що стала поруч з видатними мовознавцями-«злочинцями», чим, власне, і підписала собі вирок, бо одним із завдань дбайливців за «єдино правильну ідеологію» було знищення самого верху української науки, найталановитіших її творців.

Джерела

NB: National Library of Norway, Olaf Broch, Brevs. 337.

Література

- Ашнин, Ф. Д., Алпатов, В. М. 1994. *«Дело славистов». 30-е годы.* Москва, 140-148.
- Баран, Н. А. 2021. Термінологічна спадщина О. Курило: матеріали до української діалектології та фольклористики. *Термінологічний вісник*, 139-148.
- Булахов, М. Г. 1977. *Восточнославянские языковеды: Библиографич. Словарь.* Т. 2. Минск, 334-335.
- Вілецька, Н. М. 1993. Про мовознавчі погляди О. Б. Курило. *Культура слова.* В. 44, 35-38.
- Гамалія, В.М. 2002. Внесок Олени Курило в українську наукову термінологію. *Нариси з історії природознавства і техніки.* 44, 173-177.
- Глібчук, Н. М. 1994 *Мовознавчі погляди Олени Курило.* Автореф. кфн. Львів, 23 с.
- Даниленко, А. І. 1995. Спроба пояснити процес зміни о, є в нових закритих складах у південній групі українських діалектів: До спадковості ідей в українському мовознавстві. *Збірник Харківського історико-філологічного товариства: Нова серія.* Т. 5, 135-154.
- Енциклопедія сучасної України https://esu.com.ua/search_articles.php?id=51910
- Казмирова, І. А., Чернобров, Ю. А. 2025. Питоме і запозичене: термінолект Олени Курило. *Термінологічний вісник*, 142-150.
- Карікова Н. 2009. «Уваги до сучасної української літературної мови» Олени Курило: Від «мініатюрного видання» до «найсоліднішої наукової праці». *Збірник Харківського історико-філологічного товариства.* Т. 13, 207-228.

- Курило, О. 1918. *Початкова граматики української мови*. Київ, 95 с. (до 1926 р. 10 видань).
- Курило, О. 1919а. *Курс українського правопису*. Підручник для шкіл і самонавчання. Київ, 157 с.
- Курило, О. 1919б. Українська граматики для III-ої і IV-ої класи шкіл середніх. Рецензія. *Вільна українська школа*, ч. 8-9. 1918-19 шкільний рік, березень-квітень. Київ, 165-169.
- Курило, О. 1920. *Уваги до сучасної української літературної мови*. Київ, 44 с. (до 1942 р. 4 видання).
- Курило, О. 1923а. *Паралельні форми в українській мові, їх значення для стилю*. Київ, 23 с.
- Курило, О. 1923б. *Словник хемічної термінології (проект)*. Київ. 140 с.
- Курило, О. 1923в. *Програма для збирання етнографічних матеріалів, I. Початки мови: а) жести, б) міміка, в) природні та перекличні (ономастопоетичні) вигуки, г) дитяча мова. II. Таємні мови. III. Ономастика. IV. Початки письма. Збірник Історико-філологічного відділу УАН*, 13, 1, Київ, 34 с.
- Курило, О. 1924а. О. Синявський. Украинский язык. Рецензія. *Записки Історико-філологічного відділу ВУАН*. 4, Київ, 248-251.
- Курило, О. 1924б. М. Йогансен. Украинский язык. Рецензія. *Записки Історико-філологічного відділу ВУАН*. Київ, 251-254.
- Курило, О. 1924в. Фонетичні та деякі морфологічні особливості говірки села Хоробричів на Чернігівщині. Київ, 111с.
- Курило, О. 1925а. Як водили перебеню. *Етнографічний вісник* 1, 66-68.
- Курило, О. 1925б. До характеристики і процесу монофтонгізації чернігівських дифтонгічних звуків. *Україна*, 5, 14-38.
- Курило, О. 1928а. *Словник ботанічної номенклатури*. Київ, 319 с.
- Курило, О. 1928.б. Матеріали до української діалектології та фольклористики. *Збірник Історико-філологічного відділу ВУАН*, 85, Київ, 135 с.
- Курило, О. 1928б. До питання про умови дисимілятивного акання. *Записки Історико-філологічного відділу ВУАН*. Київ, 48-72.
- Курило, О. 1928в. Спроба пояснити процес зміни е, о в нових закритих складах у південній групі українських діалектів. *Збірник Історико-філологічного відділу ВУАН*, 80, Київ, 87 с.
- Курило, О. 1929. Н. Дурново. Введение в историю русского языка. Рецензія. *Записки Історико-філологічного відділу ВУАН*, 21-22, 375- 405.
- Курило, О. 1930а. Дещо до молдаванської діалектології та фольклористики. *Збірник заходознавства*, 2. Київ, 213-222.
- Курило, О. 1930б. До поняття “фонема”. *ВУАН, Збірник Секції граматики української мови*, 1, Київ, 217-234.
- Курило, О. Про українські безпідметові конструкції з присудковими дієприслівниками на -но, -то. *ВУАН, Збірник Секції граматики української мови*, 1, Київ, 1-39.

Курило, О. 1931. До питання про походження північно-українських рефлексів – о, ue, we, wy, e. ВУАН, Збірник Комісії для дослідження історії української мови, 1, 79-85.

Льоннгрен, Т. 2018. Діяльність славіста як зразок наукової дипломатії: епістолярна спадщина Олафа Брока. *Слов'янський світ Олафа Брока: Збірник за матеріалами доповідей семінарів до 150-річчя від дня народження першого професора слов'янських мов Університету Осло*, 91-111. Львів: НТШ ім. Шевченка, Університет Осло, НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича.

Льоннгрен, Т. 2020. Листи Івана Зілинського до Олафа Брока: невідома сторінка українсько-норвезьких наукових стосунків. *Українська мова*, 4 (76), 115-124.

Lönnqvist, B. 2025. Olena Kurylo får upprättelse. *Nya Argus*, Nr 7-8, 256-257.

Матіяш, Д. 1999. Внесок Олени Курило в розвиток сучасної української літературної мови. *Молода нація*. Вип. 10, 195-215.

Шерех, Ю. 1954. Олена Курило. *Всеволод Ганцов. Олена Курило*. Вінніпег, 39-77.

Шевельов, Ю. В. 2002. Олена Курило. *Портрети українських мовознавців*. Київ, 58-92.

Tamara Lönnngren
UiT The Arctic University of Norway
tamara.lonnngren@uit.no